

5. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe, URL: http://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf.
6. Bahgad, Gadwat. Europe's Energy Security: Challenges and Opportunities. *International Affairs*, 2006, Vol. 82, Issue 5, pp. 961–975.
7. Clean energy for all Europeans package, URL: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy/clean-energy-all-europeans>.
8. Directive 2012/27/EU on energy efficiency, Directive 2016/0376 (COD), URL: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/1_en_act_part1_v16.pdf.
9. Directive 2010/31/EU of 19 May 2010 on the energy performance of buildings, URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L:2010:153:TOC>.
10. Energy union package Brussels, 25.2.2015 COM(2015) 80 final, URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:1bd46c90-bdd4-11e4-bbe1-01aa75ed71a1.0001.03/DOC_1&format=PDF.
11. European Energy Security Strategy // Brussels, 28.5.2014, COM(2014) 330 final, URL: <https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/european-energy-security-strategy.pdf>.
12. Hedberg A., "EU's quest for energy security What role for the Energy Union?", URL: https://wms.flexious.be/editor/plugins/imagemanager/content/2140/PDF/2015/EUs_quest_for_energy_security.pdf.
13. Jegen M. Energy policy in the European Union: the power and limits of discourse, URL: https://www.sciencespo.fr/centre-etudes-europeennes/sites/sciencespo.fr.centre-etudes-europeennes/files/cahiers_europeens_2014_02_maya.jegen_.pdf
14. Oana Poiana, An overview of the European energy policy evolution: from the European energy community to the European energy union, URL: https://www.researchgate.net/publication/318429481_An_Overview_of_the_European_Energy_Policy_Evolution_From_the_European_Energy_Community_to_the_European_Energy_Union.
15. Prontera A. Energy Policy: Concepts, Actors, Instruments and Recent Developments, URL: https://www.researchgate.net/publication/237338604_Energy_Policy_Concepts_Actors_Instruments_and_Recent_Developments.
16. Third energy package, URL: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/markets-and-consumers/market-legislation/third-energy-package>.

УДК 340.5:347.133.72:612.6(045)

ЮРИДИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ ВІДНОСИН СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

А. В. Ящук, О. Г. Турченко

Анотація. Стаття присвячена аналізу законодавства зарубіжних країн щодо регламентації одного із методів допоміжних репродуктивних технологій – сурогатного материнства, практики юридичного оформлення відносин сурогатного материнства. Методологічною основою роботи є метод інтерпретації нормативних актів, соціально-політичних документів та метод обробки безпосередньої інформації. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування порівняльно-правового методу, який робить можливість виявити особливості договірних відносин, що виникають у сфері застосування сурогатного материнства.

Ключові слова: допоміжні репродуктивні технології, сурогатне материнство, юридичне оформлення відносин сурогатного материнства.

Постановка проблеми. Однією із актуальних проблем медицини протягом останніх десятиріч є питання безпліддя жінок, проте подолання безпліддя стало можливим завдяки стрімкому розвитку біології, генетики та медицини, відкриттям, що були зроблені за останнє століття в галузі ембріології, цитології, молекулярної біології. Вирішити дану проблему можна за допомогою допоміжних репродуктивних технологій (далі – ДРТ), що дозволяють завагітніти при різних формах жіночого та чоловічого безпліддя.

Одним з найпоширеніших методів ДРТ є сурогатне материнство. Воно визначається як процес імплантації, виношування та народження дитини виконавцем (сурогатною матір'ю), яка зачата з використанням генетичного матеріалу замовника (замовників),

донора чи самої сурогатної матері, на основі договору сурогатного материнства між сурогатною матір'ю і можливими батьками на оплатній чи безоплатній основі.

Успішне застосування процедури сурогатного материнства викликало від самого початку досить суперечливе ставлення суспільства, медичних, юридичних і релігійних громад більшості країн світу. Правові й моральні питання застосування сурогатного материнства неодноразово виносилися на порядок денний багатьох міжнародних конференцій та інших подібних заходів.

Наразі не існує міжнародних правових актів, які б регулювали на міжнародному рівні питання юридичного оформлення відносин сурогатного материнства через те, воно нерідко стає причиною правових колізій та затяжних судових розглядів, адже законодавство у цій сфері сильно відрізняється від країни до країни. В першу чергу даний метод ДРТ критикують за комерціалізацію, мотивуючи тим, що жінка-сурогатна матір використовується в ролі «платного інкубатора». До того ж національне законодавство багатьох країн поки що не має чітких норм щодо застосування досліджуваного методу ДРТ, через це воно нерідко стає причиною правових колізій та затяжних судових розглядів. Тому, проблема юридичного оформлення відносин сурогатного материнства є найбільш дискусійною і найменш врегульованою в правовому відношенні на міжнародному рівні.

Метою статті є виявлення, на основі аналізу та дослідження нормативних актів різних країн та наукових досліджень, особливостей юридичного оформлення відносин сурогатного материнства.

Аналіз публікацій та досліджень. Питання юридичного оформлення відносин сурогатного материнства стали предметом наукових досліджень таких вчених-правників як Т. Борисова, В. Ватрас, Т. Заверза, Ю. Коренга, К. Митрякова, К. Сухарева, Ю. Таланов, О. Явор. Однак, розгляд міжнародного досвіду юридичного оформлення відносин сурогатного материнства потребує ґрунтовнішого аналізу та комплексного підходу.

Виклад основного матеріалу. Наразі не існує міжнародних угод, які б регулювали на міжнародному рівні питання ДРТ, включаючи і сурогатне материнство. Однак, сурогатне материнство має аспект, пов'язаний з правами людини, тому при регулюванні відносин сурогатного материнства можна посилаючись на міжнародні документи щодо захисту прав людини, а саме на Конвенцію ООН про права дитини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права та Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок [1; 2; 3]. Про заборону використання сурогатного материнства в комерційних цілях йдеться в Брюссельській декларації Всесвітньої медичної асоціації 1985 року [4].

На загальноєвропейському рівні 19 листопада 1996 року Рада Європи прийняла Конвенцію про права людини та біомедицину. Конвенція є першим обов'язковим в галузі охорони здоров'я юридичним документом, спрямованим на захист людини від можливих зловживань, пов'язаних з використанням нових біологічних і медичних методів і процедур [5].

З огляду на це, питання використання процедури сурогатного материнства останнім часом все частіше виноситься на загальне обговорення з питань правового регулювання. Прикладом такого обговорення є конференція «Сурогатне материнство: порушення прав людини», яка пройшла 26 квітня 2012 року в Страсбурзі, в рамках весняної сесії парламентської Асамблеї Ради Європи. Конференція, організована Європейським центром за закон і справедливість і фракцією Європейської народної партії в ПАРЄ, зібрала депутатів і громадських діячів з різних європейських країн для обговорення проблем сурогатного материнства. В рамках конференції обговорювались правові аспекти, зокрема, питання про визначення батьківських прав відносно дитини, в процесі зачаття, виношування і виховання якого задіяні кілька людей (біологічні батьки, донори статевих клітин, сурогатна мати) [6].

Проблема допустимості сурогатного материнства постійно дискутується. Тому наразі, існуюче зарубіжне законодавство стосовно використання методу сурогатного материнства можна поділити на три основні режими, що регулюють ці питання.

Перший режим – альтруїстичний, за яким сурогатне материнство дозволяється державою, а сурогатна матір отримує компенсацію витрат лише на медичне обслуговування та інші витрати, пов'язані з вагітністю. Тобто, майбутні батьки, що укладають договір із сурогатною матір'ю, не мають права сплачувати за послугу щодо виношування та народження дитини. Даний режим дозволяє уникнути перетворення на товар як сурогатної матері, так і дитини. Альтруїстичний режим прийнятий в Великій Британії, Нідерландах, Бельгії, Фінляндії, Австралії, Канаді [7, с. 10].

Другий режим – дозвільний, полягає в наданні дозволу на використання сурогатного материнства на законодавчому рівні, але з певним регулюванням деяких аспектів. Дозвільний режим використовується в Грузії, Ізраїлі, Україні, Російській Федерації, Індії [7, с. 10].

Також існує заборонний режим, за яким укладання договорів про сурогатне материнство не дозволяється. Країни, які вирішили прийняли такий режим, керуються морально-етичними принципами та вважають, що використання даної процедури перетворює дітей на товар та експлуатує сурогатних матерів. Прикладами таких країн є Австрія, Франція, Швеція, Угорщина, Німеччина, Ісландія, Італія, Іспанія, Швейцарія, Сербія, Японія, Саудівська Аравія [7, с. 10].

Аналіз положень законодавства щодо юридичного оформлення сурогатного материнства в законах та судовій практиці різних країн показує, що не існує загальних понять щодо юридичного оформлення даної процедури. Наприклад, у Республіці Білорусь досліджуване питання регламентовано Законом «Про допоміжні репродуктивні технології» від 7 січня 2012 р. № 341-З, який визначає допоміжні репродуктивні технології як метод надання медичної допомоги, при якому окремі або всі етапи зачаття і (або) раннього розвитку ембріона (ембріонів) до перенесення його (їх) в матку здійснюються в лабораторних умовах [8]. Як бачимо, в цій державі сурогатне материнство дозволено на законодавчому рівні та містить певні обов'язкові умови, які мають бути включені в договір сурогатного материнства: зобов'язання сурогатної матері щодо передачі генетичній матері дитини після її народження у строк, протягом якого мала б відбутися така передача; зобов'язання генетичної матері прийняти від сурогатної матері дитину після її народження у строк, протягом якого повинна була відбутися така передача; ціна договору, яка повинна містити вартість послуги, наданої сурогатною матір'ю за договором сурогатного материнства (за винятком випадків, коли послуга надається на безоплатній основі), а також кошти, витрачені на медичне обслуговування, харчування, приживання сурогатної матері в період вагітності та післяпологовий період [9, с. 80]. Також, відповідно до ст. 53 Кодексу Республіки Білорусь «Про шлюб та сім'ю», договір сурогатного материнства укладається між сурогатною матір'ю та генетичною матір'ю в письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню [10].

У Російській Федерації питання щодо репродуктивних технологій регулюються ст. 55 Федерального закону «Про основи охорони здоров'я громадян у Російській Федерації» від 21 листопада 2011 р. № 323-ФЗ та Наказом Міністерства охорони здоров'я Російської Федерації від 30 серпня 2012 р. №107н «Про порядок використання допоміжних репродуктивних технологій, протипоказання і обмеження до їх застосування». Параграф 1 ст. 55 вищезазначеного Закону включає положення про те, що сурогатне материнство може використовуватися у випадку безпліддя, а п. 3 ст. 55 відкриває можливість для використання репродуктивних технологій як одруженим, так і неодруженим парам, якщо вони дають поінформовану згоду на відповідне медичне втручання. Також, законодавство містить критерії, яким повинна відповідати жінка для того, щоб стати сурогатною матір'ю; правила проведення медичних оглядів майбутніх батьків та сурогатної матері, відповідного лікування та медичних процедур до інсемінації сурогатної матері; форми, які повинні заповнити сторони перед проходженням медичних процедур, а також правила діяльності клінік, що надають відповідні медичні послуги. Хоча положення Закону Російської Федерації про охорону здоров'я вважаються

прогресивними, але перш за все в законодавстві немає визначення «сурогатної матері», «договору про сурогатне материнство», та інших пов'язаних із цим термінів. Але найбільш проблемним питанням є те, що п. 9 ст. 55 цього ж Закону не передбачає обов'язку сурогатної матері передати дитину майбутнім батькам після її народження, тобто сурогатна матір вважається рідною матір'ю дитини. Тому існує ризик того, що сурогатна матір змінить свою думку стосовно додержання вагітності до народження або щодо передачі дитини батькам [11].

В Нідерландах законодавство встановлює певні умови для укладання угоди між майбутніми батьками та сурогатною матір'ю. Відповідно до правил, підготовлених Голландською асоціацією акушерства та гінекології, повинні існувати докази того, що в майбутньої матері є серйозна медична хвороба, яка є причиною звернення до даного методу, а сурогатна матір повинна бути знайома з майбутніми батьками та повинна мати повну власну родину. Додатковою вимогою є те, що генетичний матеріал повинен надійти від обох майбутніх батьків. Голландська система має складну процедуру визначення батьківства дитини. Наприклад, «передача повністю всіх батьківських прав при сурогатному материнстві не відбудеться проти волі будь-якої зі сторін. Це означає, що сурогатна матір не має юридичного обов'язку віддати дитину, а майбутні батьки – прийняти її. Якщо дитині ще не виповнилося шість місяців, майбутні батьки можуть забрати її до себе додому лише за згоди Ради з догляду і захисту дітей [12].

В Ізраїлі процедура сурогатного материнства отримала своє законодавче закріплення ще в 1996 році шляхом прийняття закону «Про сурогатне материнство», і наразі ця країна вважається передовою в розвитку даної процедури. Для втілення цього закону була створена Комісія по утвердженню договорів сурогатного материнства, до складу якої ввійшли спеціаліст в сфері гінекології та новонароджених, психолог, соціальний працівник, представник громадськості, юрист, представник релігії, яку сповідають сторони договору. Вимогами, які висувають до сурогатних матерів в Ізраїлі, є: вік від 22 до 38 років; максимальна кількість пологів не повинна перевищувати трьох; наявність власної здорової дитини; проміжок часу між останніми пологами не повинен перевищувати одного року; на момент прийняття рішення про укладення договору про сурогатне материнство жінка не може знаходитися в складних життєвих ситуаціях (розлучення, важке матеріальне становище, втрата чи важка хвороба одного з членів родини) [13, с. 103].

Найпрогресивнішою є система юридичного оформлення відносин сурогатного материнства в США. Так, сурогатне материнство юридично оформлюється шляхом укладення відповідного договору щодо виношування та народження дитини сурогатною матір'ю, який встановлює права та обов'язки сторін, а також строки таких відносин між ними. Всі батьківські права переходять до осіб, які підписали таку угоду з метою стати батьками дитини. Проте, договір має бути схвалений судом. Без такої умови договір буде визнаний нікчемним, а батьківські права залишаться сурогатній матері та її чоловіку, якщо він також виступив стороною договору. Істотними умовами, окрім предмету, також є ціна, місце та строк договору, заклад, у якому буде здійснюватися запліднення та прийматимуться пологи, умови та строки оплати послуг сурогатної матері, відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання договору, інші умови [14, с. 56].

Багаторічний досвід використання сурогатного материнства в США, спричинив появу різноманітного законодавства щодо даного інституту в різних адміністративно-територіальних одиницях. В штаті Нью-Йорк сурогатне материнство являє собою договір (усний чи письмовий), між жінкою яка погодилась на інсиминацію та виношування дитини, зачатої з використанням генетичного матеріалу чоловіка, який не є її чоловіком, і жінкою, яка погодилась усиновити чи удочерити дитину народжену таким способом, а сурогатною матір'ю вважається жінка, яка виношує дитину для інших батьків [15]. А штат Каліфорнія, вважається світовим центром сурогатного материнства, в якому надаються міжнародні послуги сурогатних матерів. В 1992 році законодавчий орган Каліфорнії прийняв рішення про те, що контракти по виконанню послуг сурогатного материнства не суперечать громадським

інтересам. Того ж року було прийнято законопроект про легалізацію застосування сурогатного материнства на комерційних основах. Проте губернатор штату наклав на нього вето. В 1993 році Верховний суд Каліфорнії виніс рішення про визнання законними батьками дитини, народженої за допомогою методу сурогатного материнства, подружжя, яке уклало договір про виношування дитини сурогатною мамою. Таким чином, в Каліфорнії почали застосовувати згодом законодавчо закріплений принцип, відповідно до якого всі права на дитину, народжену за допомогою сурогатної матері, належать генетичним батькам [16, с. 317]. Законодавство штату Вірджинія допускає укладення лише некомерційних договорів, які підлягають попередньому судовому затвердженню. Тому варто зазначити, що закони штатів серйозно відрізняються один від одного, через те право, яке регулює сурогатне материнство у США постійно змінюється.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши вищевикладене, можна дійти до висновку, що сурогатне материнство як метод репродуктивної медицини є достатньо новим і має свої особливості юридичного оформлення залежно від обраного режиму державою.

Дозволяючи використання процедури сурогатного материнства чи забороняючи його, держави керуються політикою, яку проводять в сфері сімейних відносин, а також моральними та релігійними устоями суспільства.

Однак, реалії часу вимагають подальшого нормативно-правового регулювання з метою створення єдиної досконалої нормативної бази на міжнародному рівні з урахуванням загальних положень та принципів юридичного оформлення відносин сурогатного материнства.

Аннотація: Стаття посвячена аналізу законодавства зарубіжних стран по регламентации одного из методов вспомогательных репродуктивных технологий – суррогатного материнства, практики юридического оформления отношений суррогатного материнства. Методологической основой работы является метод интерпретации нормативных актов, социально-политических документов и метод обработки непосредственной информации. Специфика исследуемой темы предусматривает применение сравнительно-правового метода, который делает возможность выявить особенности договорных отношений, возникающих в сфере применения суррогатного материнства.

Ключевые слова: вспомогательные репродуктивные технологии, суррогатное материнство, юридическое оформление отношений суррогатного материнства.

Abstract. The article is devoted to the analysis of the legislation of foreign countries on the regulation of one of the methods of assisted reproductive technologies – surrogacy motherhood, the practice of legal registration of surrogacy motherhood relations. The methodological basis of the work is the method of interpretation regulations, socio-political documents and the method of processing direct information. The specificity of the topic under study involves the use of a comparative legal method, which makes it possible to identify the peculiarities of contractual relations that arise in the field of surrogacy motherhood.

Key words: assisted reproductive technologies, surrogate motherhood, legal registration of surrogate motherhood relations.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конвенція ООН про права дитини: Конвенція від 20.11.1989 р. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990. № 1. Ст. 205. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення 25.03.2020).
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права: Пакт від 16.12.1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042/ed20061213 (дата звернення 25.03.2020).
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Конвенція від 18.12.1979 р. *Бібліотека голови профспілкового комітету*. 2005 р. № 5. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207/ed20120512 (дата звернення 25.03.2020).
4. Естественные права человека: сборник материалов Семинара Московской Хельсинской группы «Права человека». Москва, 2003. Выпуск 5. С. 88.
5. Конвенцію права людини та біомедицину: Конвенція від 12.01.1998 р. *Інформаційне агентство «ЛИГА:ЗАКОН»*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU98247.html (дата звернення 25.03.2020).
6. Европа обсуждает правомочность суррогатного материнства. *Официальный сайт клиники репродуктивной медицины BioTexCom*. URL: <http://biotex.com.ua/evropa-obsuzhdaet-pravomernost-surrugatnogo-materinstva/> (дата звернення 25.03.2020).
7. Міжнародний досвід законодавчого регулювання питання використання репродуктивних технологій (включаючи сурогатне материнство) / за ред. А. Брашовяну. Київ, 2013. 60 с.

8. Про допоміжні репродуктивні технології: Закон Республіки Білорусь від 7 січня 2012 р. № 341-3. URL : <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/92757/108213/F-471462638/BLR-2012-L-92757.pdf> (дата звернення: 25.03.2020).
9. Байбороша Н. С. Суррогатное материнство как способ улучшения демографической ситуации в Республике Беларусь. *Моральность. Репродуктивное здоровье. Демография*: зб. матеріалов молодез. науч.-практ. конф.(2009). Минск, 2010. С. 79–82.
10. Про шлюб та сім'ю: Кодекс Республіки Білорусь від 9 липня 1999 р. № 278-3. URL : <http://www.levonevski.net/pravo/razdelb/text188/index.html> (дата звернення: 25.03.2020).
11. Про основи охорони здоров'я громадян у Російській Федерації: Закон Російської Федерації від 21 листопада 2011 р. № 323-ФЗ. URL : <http://medbib.in.ua/osnovah-ohranyi-zdorovya-grajdan-rossiyskoy.html> (дата звернення: 25.03.2020).
12. Материнство для інших: подвійний підхід Голландії. URL: <http://www.ejcl.org/143/art143-22.pdf> (дата звернення: 25.03.2020).
13. Гитлина К. А. Суррогатное материнство в законодательстве Израиля и России. *Ученые труды Российской академии адвокатуры и нотариата*. 2015. № 1 (36). С. 103.
14. Борисова Т. Е. Суррогатное материнство в Российской Федерации. *Проблемы теории и практики*. Москва: Проспект, 2014. 144 с.
15. John J- Woltman. Surrogacy in New York. Analysis and Recommendations for Public Policy. URL : https://www.health.ny.gov/regulations/task_force/reports_publications/docs/surrogacy_report.pdf (дата звернення: 25.03.2020).
16. Сопель М. В. Правові аспекти сурогатного материнства: США та Україна. *Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення)*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф.(Львів 17–18 квітня 2008 р.). Львів, 2008. С. 314–318.